

Pisma iz Zagreba.

Piše Josip Starè.

XXIX.

Prav lepo je bilo, samo nič krasnih oblek nismo videli, rekla je Primorka leta 1860., ko so na Reki prvokrat peli novo opero »Amelijo«. Seveda, opera, za katero je libretist vzel snov iz Schillerjevih »Razbojnikov«, ni mogla kazati bliščečega sijaja, kakeršen ugaja očesu človeka, kateremu dražijo domislivost pravljice o začaranih gradovih in ukletih kraljičnah. Mi pa zunanjšega gledališkega sijaja nismo pogrešali, in še danes se radi spominjamo prelepega večera, ko se je s pesnikovimi svobodoumnimi čustvi strinjala pretresujoča glasba, ki jo je vodil sam skladatelj, petindvajsetletni Ivan Zajc. Tega mladega hrvaškega umetnika smo tedaj videli prvokrat; a videli smo ga v prvi njegovi slavi. Rečanje, ki se odlikujejo z nenavadnim lokalnim domoljubjem, niso vedeli, kako bi odlikovali priljubljenega glasbenika in rojaka svojega. Z nepopisnim navdušenjem in burnim ploskanjem so mu izkazovali zadovoljstvo in priznanje svoje, a z galerije so izpustili goloba, ki je zletel naravnost proti odru ter slavljencu za častno darilo prinesel zlato paličico. Najbolje pa bi ga bil tedaj kdo ocenil, ako bi bil stopil predenj in mu rekel: »Ivane, poišči si drugega mesta, Reka je premajhna za-te.« Tako mu je pač govoril njegov genij, kajti dve leti potem se je daroviti umetnik preselil na Dunaj.

Ivan pl. Zajc se je porodil dne 3. avgusta 1834. l. na Reki, kjer je bil njegov oče sprva vojaški kapelnik, potem pa ravnatelj tamošnjega glasbenega zavoda in vodja mestnega orkestra. Že v nežni otročji dobi je mali Ivan pokazal mnogo daru in veselja za glasbo. Od petega leta začeni se je pri očetu učil gosti na gosli in prebirati po glasoviru, a šestletni deček je nastopil javno pred občinstvom ter v gledališču odigral na glasoviru težko fantazijo. Navzlic tolikemu uspehu oče le ni bil za to, da bi se mu sin do dobrega posvetil glasbeni umetnosti, ampak želel je, da bi se izučil za pravnega doktorja, in dal ga je v latinske šole. Pa zastonj. Ivan je z vsem mladim življenjem svojim živel le za glasbo, in leta 1845. ga je zasačil učitelj, ko je v šoli namesto latinskih vaj pisal note ter skladal opero »Marijo Terezijo«, za katero je že dovršil celo prvo dejanje in pol drugega. Oče niti zdaj ni odjenjal, ampak vzel je sinu začeto delo ter ga dalje

pošiljal v gimnazijo. Naposled so ga leta 1849. razumni profesorji pregovorili, da Ivana ni dalje odvrčal od pravega njegovega poklica, ampak da ga je poslal v Milan na tamošnji konservatorij.

V Milanu je mladi Zajc prebil šest let. Sloveči Rossi mu je bil učitelj za dramatiško glasbo, Mondenitti za kompozicijo, Ronchetti za kontrapunkt, a Mazzucato za instrumentacijo. Pod takšnim vodstvom so se njegovi prirojeni darovi prelepo razvijali; dvakrat je dobil prvo nagrado, in ko je konci leta 1855. dovršil svoje nauke, hoteli so ga vsekakor obdržati v Milanu ter so mu v ta namen ponudili službo namestnega ravnatelja v »Teatru della Scala«. V tem so mu roditelji umrli, in moral se je vrniti domov na Reko, kjer so ga pregovorili, da je po očetu prevzel ravnateljstvo glasbenega zavoda ter tudi postal gledališki kapelnik. Ves čas svojega bivanja na Reki je pridno skladal večje in manjše glasbotvore ter razen že omenjene »Amelije« uglasbil operi »Nevesto mesinsko« in »Adelijo«. Leta 1862. se je Zajc preselil na Dunaj ter je do leta 1870. bil kapelnik v Karlovem gledališču. Tu je nastopil novo pot umetniškega delovanja svojega ter se lotil lahke operetne glasbe, ki je takrat najbolj ugajala veselim in lahkoživim Dunajčanom. Zložil je kakih petnajst operet, med katerimi se je občinstvu najbolj prikupila »Momci na brod«. Pa ne le na Dunaju, po vsej srednji Evropi so se udomačile Zajčeve operete. Toda operete so po večjem vender le plitke stvari brez stalne vrednosti, in z umetniškega in narodnega stališča bi bila prevelika škoda, ko bi bil Zajc redke svoje zmožnosti trosil le na to glasbeno stroko. Zato je bila tem večja sreča, da so na Dunaju bivajoči mladi Hrvatje Zajca dobili med-se ter ga speljali na čisto narodna tla. Največja zasluga pri tem gre prezgodaj umrlemu Šenoi, ki je vedno snoval in mislil, česa bi trebalo za kulturni razvoj narodu hrvaškemu. Kakor se je prej v Pragi seznanil z našim Grbičem ter ga snubil kot prvega tenorja bodoči hrvaški operi, tako je v Zajcu našel najboljšega ravnatelja tej operi. Že na Dunaju je Zajc začel zlagati narodne umotvore, a vse je presegala veličanstvena junaška pesem »U boj!«, ki jo je leta 1866. zložil v slavo tristoletnice hrvaškega Leonide, slavnega Nikola Šubića Zrinjskega, junaka sigetskega.

Medtem se je v Zagrebu narodno gledališče čim dalje tem lepše razvijalo, in nastala je potreba, da se poleg hrvaške drame ustanovi tudi hrvaška opera. Ivan Zajc se je udal splošni želji in glasu srca svojega ter se za stalno preselil v Zagreb, kjer se je 21. februarja leta 1870. prvikrat pokazal v gledališču ter vodil predstavo svoje opere »Mesečnice«. Odkar se je Zajc nastanil v Zagrebu, začela

se je nova doba za hrvaško glasbeno umetnost. Opera je v zagrebškem gledališču prelepo napredovala ter se tako povzdignila, da se večja mesta niso mogla ponašati s tako dovršeno spevoigro; glasbeni zavod je z Zajcem dobil novega izvrstnega ravnatelja ter se čisto preporodil; a pevska društva so šele zdaj prav oživela, ker so se krepila z vedno novo hrano Zajčevih skladb. Pa tudi na Zajca samega je delovalo bivanje v domovini koristno; kajti živeč med narodom svojim, v središču narodnega gibanja, se je lahko po malem nekoliko otresel tujega duha, v katerem se je odgojil v Milanu. Ta neizogibna metamorfoza se je odslej prijetno čutila v vseh njegovih umotvorih, najbolj pa v veliki operi »Zrinjski«, s katero si je slavni umetnik sam postavil spomenik, ki bode živel, dokler bode živel narod hrvaški in slovanski sploh. Dne 4. novembra 1875. l. so v zagrebškem gledališču prvič predstavljali to imenitno opero, v kateri sta glavni vlogi pela naša rojaka Grbič in Noll.

Predaleč bi zašli, ko bi tu hoteli povedati in naštetii vse Zajčeve skladbe; vzpodbujanja in prilike je bilo toliko, da celo tako rodoviten skladatelj, kakeršen je Zajc, skoraj ni mogel vsemu kaj. Saj je ni glasbene vrste, kateri Zajc ne bi bil posvetil celega šopka duhtečega cvetja. Manjših in večjih pesni, kvartetov in zborov, oratorijev in glasbenih slik, kantat in himen, melodram in od, maš in drugih cerkvenih pesnij, vsega nam je obilno podal neusahljivi Zajčev vir, ki ugaja krepkim moškim in mehkim ženskim glasovom, pa tudi nežnemu otročjemu grlu. Za vsako glasbeno potrebo, bodisi za petje, bodisi za orkester ali za glasovir, za vse je moral skrbeti Zajc, ki je o priliki zlagal tudi plese in popotnice. Leta 1890. je po vzoru ruskega umetnika Slavjanskega priredil prvi, a leta 1891. drugi vokalni koncert, o katerem smo spoštovanim »Zvonovim« čitateljem že tedaj poročali. V duhu narodne glasbe hrvaške, za katero je nabral še zmeraj premalo cenjeni Kuhač v svoji zbirki prebogatga gradiva, je zložil Zajc poleg toliko družega dela celo vrsto novih oper, kakor »Bana Legeta«, »Mislava«, »Lizinko«, »Pana Tvardovskega«, »Zlatko«, »Uhvaćenoga Amora«, »Gospodje i Husare«, »Afrodito«, »Kraljev hir«, »Ženitbo na proštnju«, a prav zdaj zvršuje opero »Armido«, svoje osemstodvainpetdeseto delo! Ta številka najbolj jasno priča o neutrudljivi marljivosti našega umetnika, ki še nikakor ne misli ustaviti petdesetletnega svojega delovanja. Pač srečen umetnik, ki ima že petdeset delavnih let za seboj, a še ne misli praznovati, Srečen tudi narod, ki takšnega moža sme zvati svojega ter mu more še živemu izkazati hvaležnost svojo. Prav letos je petdeset let, odkar je mladi Zajc zlagal

prvo opero »Marijo Terezijo«; a petindvajset let je, odkar se je kot dozorel in že slaven mož povrnil med narod svoj ter prevzel vodstvo glasbenega razvoja v Zagrebu in na Hrvaškem sploh. Ne bomo opisovali redkih svečanostij, s katerimi smo letos meseca sušca praznovali to dvojno Zajčevo obletnico. Gledališče in glasbeni zavod ter vsa pevška društva so priredila njemu v slavo primerne svečanosti; prijatelji in spoštovalci so ga obsipali z živim cvetjem in zlatimi venci; vlada mu je očitno priznala njegove zasluge, katere je v prelepem govoru ocenil predstojnik bogočastja in pouka, presvetli gospod dr. Kršnjavi; a največje odlikovanje ga je doletelo od samega kralja, ki mu je podelil red Franje Josipa.

To kratko poročilo nam nehote vzbuja toliko in toliko mislij ter nas spominja še drugih »vitezov uma svetlih mečev«, ki se v veselje naše množe od dne do dne. Ni davno, kar je ravnatelj dunajskega dvornega gledališča rekel ob neki priliki med drugim, da niti med raznimi narodi, niti med spoznavalci raznih ver ni večjega razločka, večjega brezna, nego med omikanimi in neomikanimi ljudmi jednega in istega naroda. A kaj more poravnati ta razloček, kaj premestiti to brezno? Glasba, slikarstvo, gledališče, pesništvo in lepa književnost sploh. — To so gotovo premisleka vredne besede, in bolj ko jih človek preudarja, bolj spoznava, da so resnične. Če torej hočemo kulturno povzdigniti narod, skrbimo, da ne bode pogrešal rečenih umetnostij; skrbimo, da se množe čete »vitezov uma svetlih mečev«, pa da se združijo v veliko kulturno vojsko, ki bode premostila ali pa celo zasula brezno med omikanimi in neomikanimi rojaki ter jih vse mogočno povzdignila do večje duševne blaginje.

Pri Hrvatih vidimo teh »vitezov« čim dalje tem več, in prav vrli možje so med njimi; ali voditeljev nimajo, ki bi jih zbrali v čete, nikar da bi jih zedinili v vojsko. Glasbeniki radi hodijo vsaki svojo pot, a časih se tudi sporeko med seboj. Slikarji so po večjem raztreseni po tujem svetu, ker doma še ni pravih tal za njih delovanje, ali pa se še uče in pripravljajo, da bodo kdaj vredni vstopiti med »viteze«. Pa že so se tudi na obzorju tvornih umetnostij pokazali znamenja nove, boljše dobe. Sedanja hrvaška vlada radodarno podpira mlade slikarje in kiparje, jih ob deželnih stroških pošilja na Dunaj in v Monakovo; kupuje dovršena dela priznanih umetnikov ter jim daje novih naročil. To je vzpodbodlo slovečega slikarja Vlaha Bukovca, da je zapustil Pariz ter se nastanil v Zagrebu. Stari latinski pregovor sicer pravi, da nihče ni prorok v domovini svoji; ali Hrvatje so to pot zopet sijajno dokazali, da pri njih ta pregovor nima veljave;

kajti brž ko se je Bukovac pokazal v Zagrebu, hiteli so k njemu plemenitaši in bogataši ter mu dali toliko naročil, da so mu zagotovili obstanek v domovini. Naročnikom se je pridružila tudi deželna vlada in zavetnik južnoslovanske akademije, vladika Štrossmajer.

Nova doba v razvoju tvornih umetnostij je napočila na Hrvaškem, odkar je predstojnikom za bogočastje in pouk postal dr. Kršnjavi, ki se je nekdanj v Italiji sam pečal s slikarstvom, zlasti pa se posvetil teoretiškemu proučevanju vseh umetnostij. Pozneje je bil profesor zgodovine umetnostij na zagrebškem vseučilišču in doslej je on med Hrvati sploh prvi in najboljši kritik v vseh umetniških vprašanjih. Predstojnik dr. Kršnjavi si je med drugim za veliko dvorano svojega vladnega oddelka želel sliko, ki bi predstavljala karakterističen moment iz prve dobe hrvaškega kulturnega vzleta. Bukovac je tej vzvišeni želji ustregel s sliko, ki nam kaže predstavljanje Gundulićeve pastirske igre »Dubravke« v staroslavnem Dubrovniku. Za južnoslovansko akademijo pa je po Štrossmajerjevem naročilu naslikal Gundulićeve »Sanje«, v katerih ta pesnik z duševnim očesom gleda postajanje najimenitnejših pesmotvorov svojih. Kako je umetnik v teh dveh slikah rešil težko nalogo, o tem naj sodijo strokovnjaki; navzlic temu pa si vendar usojamo trditi, da je Bukovac pred vsem drugim portretist, in da ga zlasti na tem polju čaka slavna prihodnjost. Vsaka njegova slika nam dobro kaže izvirnik, s katerega umetnik ne posname le telesnih lastnostij, ampak mu pogodi tudi značilni duševni izraz. To je zlasti vzrok, zakaj so Bukovčevi portreti tako podobni, in zakaj so ljudje sploh z njimi tako zadovoljni. Drugi vse hvale vredni čar njegovih portretov je ta, da nam Bukovac na svojih slikah sploh, zlasti pa na ženskih, zna jako umno pokazati najlepše strani izvirnika, ne da bi s tem oslabil njegovo podobnost; povrh tega pa obda podobo z moderno stafažo, kar ugaja vsem navadnim ljudem. S tem pa nikakor ne mislimo, da smo do dobrega ocenili tega zdaj na Hrvaškem najbolj slavljenega umetnika; saj to niti ni namen teh vrstic. Le opozoriti smo hoteli nanj ter omeniti še drugo prelepo prizadevanje njegovo, s katerim si utegne kot hrvaški rodoljub pridobiti velikih zaslug. Bukovac ni človek, ki bi se ogibal drugih umetnikov rojakov svojih ali se prevzetno povzdigoval nad njimi; ampak prijateljsko se jim bliža, jih zbira okoli sebe, jih vzpodbuja in vodi, tako da je veliko znanje in izkustvo njegovo tudi njim v korist. Kolegijalna in domoljubna je bila tudi misel, ki jo je izprožil Bukovac, naj se v Zagrebu vsako leto priredi izložba hrvaških slikarskih in rezbarskih umetnin ali tako zvani »hrvaški salon«. Prvo takšno izložbo smo imeli o božiču.

Bila je dosti zanimiva, dasi nam ni pokazala plodov vseh delujočih hrvaških umetnikov; kajti pogrešali smo prav vrle in že znane slikarje. Tako nismo skoraj videli nobenega dela davno slovečega in tudi v tujini dobro znanega Nikole Mašića, o katerem je rajni Jurij Šubic rekel, da Hrvatje niti ne vedo, kolikega umetnika imajo v njem. Prav nobene slike ni poslal na izložbo nam tolikanj priljubljeni slikar monakovske šole, Medović, da ne navajamo Arna in drugih. Vzrok temu je pač ta, da se je misel o »hrvaškem salonu« prepozno izprožila, in da torej umetniki niso bili pripravljani na-njo. Zato se nadejamo tem lepšemu uspehu o letošnjem božiču, in tedaj bomo o tem kulturnem gibanju poročali obširneje.

Le z »združenimi močmi« se dajo doseči velike stvari; to je stara resnica, ki so jo z drugimi besedami in v drugi obliki učili modrijani vseh kulturnih narodov od začetka sveta. Dokazov za to vidimo, kamorkoli se ozremo v sedanjosti in v preteklosti; prelepo pa nam jo spričuje »Matica hrvaška«, ki se tako bujno razcvita in vsako leto rodi tolikanj divnih plodov, kolikor nobeno drugo drevesce v kulturnem vrtu hrvaškega naroda. A prvi in najveljavnejši vzrok temu je zopet le-ta, da se je našel voditelj, ki je pod Matičinim okriljem znal zbrati četo najkrepkejših »vitezov uma svetlih mečev«. Ta vrla četa se množi od leta do leta, a še ni velika dovolj, da bi mogla zvršiti dela, ki jih vedno snuje neutrudni voditelj, slavno znani gospod Kostrenčić. Mi smo prekoristno delovanje »Matice hrvaške« ocenili že večkrat natanko, in bilo bi odveč, ko bi vse to znova ponavljali ter znova priporočali »Matico« vsakemu omikanemu Slovencu. Jednajst knjig je v pravem pomenu besede prelepo darilo, ki nikakor ni plačano z malim letnim prineskom treh forintov. Knjige se dele na zabavne in poučne, ali pisane so tako, da nas zabavne zajedno poučujejo, poučne pa zabavajo. Četrta knjiga Hoićevih »slik iz občega zemljepisa« nam zanimivo opisuje južne evropske kraje, Balkanski, Apeninski in Pirenejski polotok ter Francosko, a kdor ne utegne debele knjige takoj prečitati, ogleda si za prvi čas 97 prelepo izdelanih slik, in zadovoljen jo bo znova listal in tu in tam bo v besedah poiskal pojasnila, dokler je po malem vse ne prebere. Valla lepo nadaljuje zgodovino »srednjega veka«, da bode ugajala potrebam večjega občinstva, pa tudi zahtevam stroge znanosti. Šrepel nas v drugem zvezku »slik iz svetske književnosti« seznanja z ruskimi pripovedovalci Gogoljem, Gončarovom, Turgenjevom, Dostojevskim, Saltikovom, Garšinom in Tolstojem ter s temi slikami še bolj vzbuja zanimanje za drugo knjigo Turgenjevovih »izbranih pripovedij«. Tomić si je s svojim

na veliko osnovanim romanom »Za kralja — za dom« znova utrdil staro svojo slavo, in isto velja o »Malih pripovestih« Šandor-Gjalskega. Če je ta v nekaterih straneh preveč naturalističen, to nikakor ne krati velike njegove slave; saj je upravičena vsaka vrsta pesništva, ako je dovršena. V »Podgorki« nam Novak zopet živo in prijetno slika življenje primorskih Hrvatov, kar ni samo koristno, ampak tudi potrebno, ker velik del hrvaškega naroda živi ob morskih obalah in se po svojem življenju in mišljenju loči v marsičem od svojih bratov, ki pod drugim podnebjem obdelujejo rodovitna polja ob Savi in Dravi. Trešić-Pavičičevo tragedijo Ljutovida Posavskega smo že zadnjič omenili. Učeci mladini pa še posebno priporočamo Šreplovo »Rimsko satiro« in prevod »Platonovega Fedra«. Od starejših ilirskih plodov nam je »Matica hrvaška« za letos podarila Bogovičeva »Pjesniška djela«. Obširneje govoriti o najnovjšem delovanju »Matice hrvaške« ni namen teh vrstic; le to naj še omenimo, da se bode skoraj začela tiskati velikanska zbirka težko pričakovanih »narodnih pesem«, katero z velikim trudom že leta in leta nabirajo in urejujejo sami veščaki. Kdor je kdaj videl knjige »Matice hrvaške«, temu se same priporočajo; mi pa danes na-nje opozarjamo tiste Slovence, ki doslej še niso imeli priilike, seznaniti se s tem prvim književnim društvom hrvaškim.

Ali tudi na književnem polju je mnogo prav zmožnih »vitezov«, ki še niso vstopili v nobeno četo, pa raztreseni ne morejo lepih svojih darov tako koristno porabiti, kakor bi jih mogli v zvezi z drugimi. Po pravici kliče pesnik »opasujmo uma svetle meče!«, toda le složni in zbrani v veliko kulturno vojsko, bodo vitezi, opasani z »uma svetlim mečem«, dosegli vzvišene svoje namene.

Sakuntâla.

Sakuntâla, cvet lepote,
Hoče biser si dobiti,
Vsega sveta najkrasnejši,
Da si krono z njim okiti.

Oh, ne trudi se kraljica,
Saj zaman ga boš iskala —
Biser sama si najlepši,
Cvet lepote, Sakuntâla! —

Erazem.

